

Beide onderstaande artikelen verschenen oorspronkelijk in *Inspirare. Tijdschrift voor charismatische en evangelische theologie*, jaargang 6 (2023), nr. 1, p. 20-29 (Zander) en p. 30-36 (van Hierden, Stoppels)

L'Autre Rive, Gembloux

Lessen uit een experiment in Wallonië¹

– door Éric Zander –

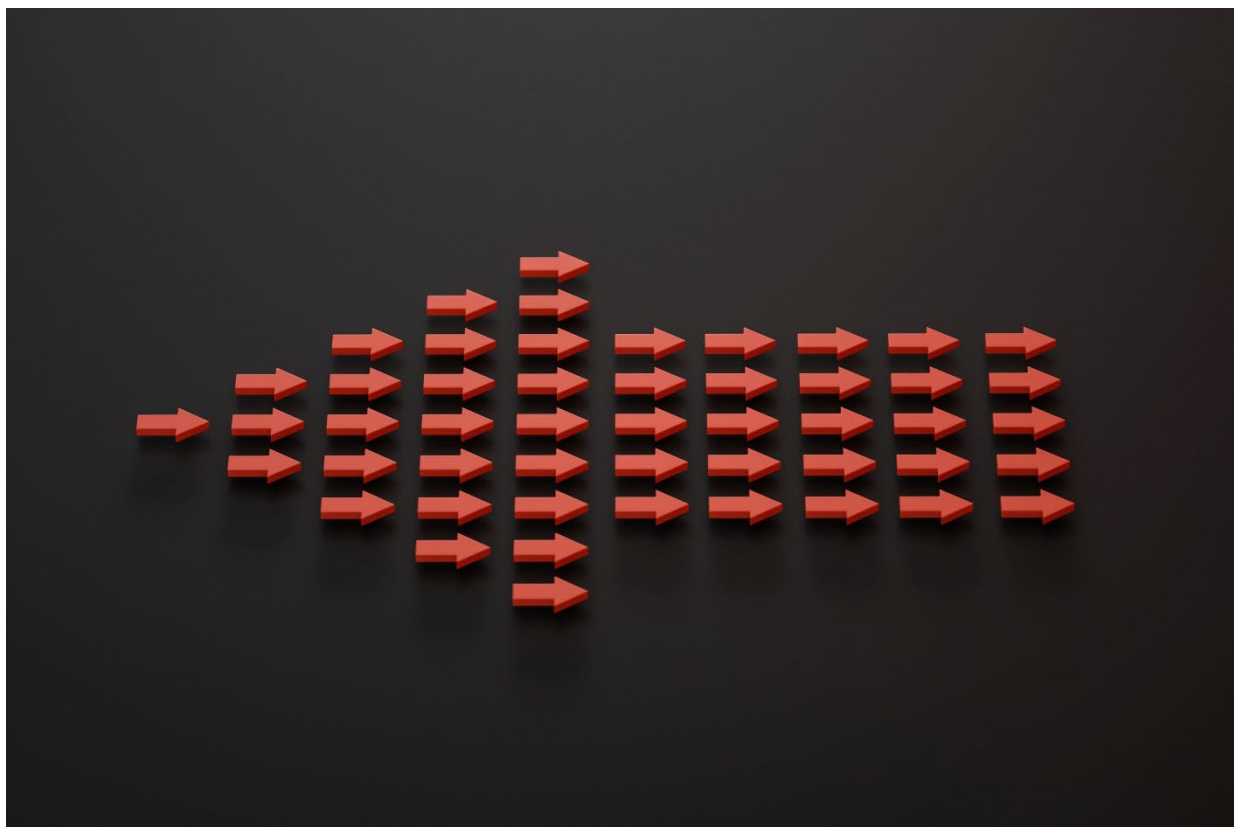


Foto: 愚木混株 (Unsplash)

WEGEN TOT VERNIEUWING 31 PRAKTIJKBERICHTEN UIT GEMEENTE EN PAROCHIE

CASUS

Mijn grootmoeder had de gewoonte om aan een nieuw boek te beginnen bij de laatste bladzijden, alleen maar om te weten hoe het verhaal af zou lopen. Nadat zij het slot gelezen had, vroeg zij zich af wat dan wel dat einde teweeg had kunnen brengen. Dus las zij het voorlaatste hoofdstuk. Maar ook daar kon ze niet ophouden, zodat ze elke keer weer het boek geheel in omgekeerde richting las. Zelfs als dat de spanning eruit haalt, zouden wij soms willen dat onze levens aldus geleefd konden worden: om zo omwegen en fouten te vermijden en misschien bij een ander einde uit te komen. Maar zo werkt het niet. We hebben geen keuze. We moeten ons leven stap voor stap leiden en ontdekken, ter plekke.

¹ Oorspronkelijke titel: 'l'Autre Rive Gembloux – leçons d'une expérience'. Vertaald door Harmen U. de Vries.

Na een twaalfal jaren te hebben geëxperimenteerd met een nieuwe vorm van kerkelijk leven, maak ik mij op om Gembloux (Wallonië, België)² vaarwel te zeggen. Wetend hoe het verhaal in Gembloux is afgelopen, zou ik geen 'ander einde' op prijs stellen. Het was niets schitterends. Nee, geen massasucces. Maar wel van een onverhoopte authenticiteit en met een onverhoopt effect. Het was een ware 'afdruk van het Koninkrijk', zowel in het leven van de volgelingen van Jezus als in de wereld om hen heen. Wie had dat kunnen geloven? Zelfs de burgemeester van deze stad komt in het voorwoord van mijn boek tot dezelfde conclusie wanneer hij 'het levend getuigenis' onderstreept 'van een gemeenschap, geworteld in het plaatselijke leven en open naar de wereld, rijk aan een geloof dat zich wegschenkend aanbiedt, als een weggestopte schat die op de grote dag onthuld wordt.'³

Toch ontdek ik, nu ik ons verhaal opnieuw en achterstevoren lees, iets vanzelfsprekends wat ik onderweg niet had opgemerkt. Ik zie hoe onze inschattingen die voortkwamen uit intuïtieve inzichten vanaf het begin een spanning voortbrachten, die ik niet had zien aankomen en die essentieel is gebleken. Die spanning heeft het centrale brandpunt van onze bezinning tot ontwikkeling gebracht en daarmee van onze handelingen. En nu, nu ik me erop voorbereid om te verhuizen en, door Gods genade, het experiment opnieuw hoop aan te gaan in een nieuwe context, kan ik die spanning slechts van meet aan integreren en zo heel onze bediening bewust van een nieuw middelpunt voorzien. Georganiseerd of organisch? Gericht op de kerk, of veeleer op de mensen, of veeleer op het Koninkrijk?

Laten we teruggaan naar het begin

Maar we moeten terug naar het begin om een en ander te begrijpen. Van meet af aan was dat begin voor mij zwartgekleurd door een diepgaande en langdurige desillusie. Na jaren van geloofsijver voor het evangelie, en in het bijzonder voor evangelisatie en kerkplantingen, was ik directeur geworden van de Mission Évangélique Belge (Belgische Evangelische Zending – BEZ) voor de Franstalige bedieningen. Ondanks vele pogingen, ondanks allerlei strategieën overgenomen van overal, ondanks alle mogelijke creativiteit om onze eigen methodes te vinden, was ik overweldigd door een gevoel van ineffectiviteit. Niet zozeer vanwege de evidente getalsmatige ineffectiviteit – onze kerken werden niet echt groter – maar veeleer vanwege een kwalitatieve ineffectiviteit, een gebrek aan authenticiteit, en wel op twee niveaus.

Naar binnen toe. De doorwerking van het evangelie van Jezus 'naar binnen toe' bracht weliswaar christenen voort – zij het in kleine aantallen – maar het leek alsof het transformatieproces van het innerlijk zeer sterk vertraagde kort na de bekering. Nieuwgelovigen worden weliswaar opgenomen in de christelijke (kerkelijke) cultuur, zoals nieuwe leden in een club, maar hun radicale verandering is in het alledaagse leven nauwelijks zichtbaar. Geen wonder dat het hoofdverwijft van de mensen van 'buiten de club' aan de 'goede christenen' dat van huichelachtigheid is.

Naar buiten toe. De doorwerking van het evangelie van Jezus 'naar buiten toe' bestond in wezen uit een bekeringsstrategie. Er was weinig of geen oprechte belangstelling voor de sociaal-culturele context noch voor de mensen in hun wereld, alleen voor de mensen als 'geestelijke schietschijven'. De wereld rondom bestond in wezen uit één grote evangelisatieruimte om de verlorenen bij Jezus te brengen en vervolgens in de kerk te trekken, of andersom. Maar de kerk als manifestatie van het Koninkrijk van God bleef onzichtbaar, behalve misschien haar gebouw.

Door deze telkens terugkerende frustraties werd alles vanzelfsprekend negatief. Ik besepte dat God veel geweldige dingen deed, zelfs in en door het kerkmodel dat ik niet meer aanhing, maar voor mij was het afgelopen. De kerk had gefaald. En aangezien dat kerkmodel het enige was dat ik kende, het enige dat men mij had geleerd, zag ik in die donkere tunnel geen einde. De frustratie

² Noot redactie: Gembloux is een kleine stad van ongeveer 25 duizend inwoners. Het ligt ten noordwesten van de stad Namur (Namen).

³ Éric Zander, *Kerk zonder muren: samen met Jezus onderweg* (Vianova). Het boek is te bestellen via <https://www.gospel.nl/kerk-zonder-muren-eric-zander.html>.

sloeg om in geestelijke zwaarmoedigheid. Wat had het nog voor zin om verder te gaan? Een leven toegewijd aan de dienst van het evangelie, van de kerk... voor niets! In en sinds die donkere periode van mijn leven kreeg en krijg ik steeds meer oog voor het groter wordende aantal christenen, van pastorale leiders tot aan betrokken gelovigen, die diezelfde gevoelens delen, voor wie de kerk een nachtmerrie is geworden.

God heeft tot mij gesproken, op de bodem van mijn diepe kuil. Eigenlijk is dat niet verrassend voor wie de Schrift leest! Wanneer de mens elke hoop op eigen kunnen heeft verloren, wanneer het gedruis van zijn armgebaren uiteindelijk minder wordt, kan de stem van God gehoord worden. Jezus had zijn leerlingen in een schip naar de overkant van het meer gestuurd. Niets ingewikkelds, vooral niet voor hen die beroepsschippers waren op dat Meer van Galilea. Toch liepen zij vast tijdens hun oversteek. Ondanks al hun expertise kwamen zij 'door de hevige tegenwind maar nauwlijksse vooruit, hoe hard ze ook roeiden,' (Mc. 6:48). Dat was ik, geheel en al: ik, de beroepskracht, de expert van mijn generatie, vastgelopen tijdens mijn oversteek, niet in staat om verder te komen 'want de wind was tegen'. Zie, hoe vervolgens, tot hun nog grotere verbijstering, Jezus naderbij komt, wandelend op het water. Dat is toch verbijsterend!? Zo zeer zelfs, dat Petrus het laatste doet wat een visser op volle zee zou doen: hij verlaat zijn schip om Jezus tegemoet te gaan.

God heeft tot mij gesproken: als ik ergens wil aankomen waar Jezus mij heen stuurt, dan moet ik mijn boot verlaten en het raamwerk van het welbekende kerkmodel en al mijn strategieën laten vallen. Alleen zo kom ik vooruit, al is het vooruitkomen in het onbekende. Ik heb alles losgelaten – positie, bediening, loopbaanperspectief – om op ontdekkingsstocht te gaan. Het werd een ontdekkingsstocht vol theologische en praktische ontdekkingen – ik mocht opnieuw beginnen met theologische studies buiten mijn raamwerk – met ontdekkingen van alternatieve kerkmodellen die mij van de wijs brachten. Alles om tot één conclusie te komen: er is vandaag een andere weg voor de kerk. Geen ander evangelie, maar een andere manier om daaruit te leven, zowel persoonlijk als gezamenlijk, in onze huidige wereld. Ik heb mijn bezinning dus toegespitst op het onderzoeken van een nieuw kerkmodel dat relevant is voor het heden, zowel voor christenen binnen de kerk als voor de wereld erbuiten.

Vorbij de georganiseerde kerk

Het ging mij erom de kerk opnieuw uit te denken, in haar wijze van functioneren en in haar relaties tot de maatschappij. Gedurende een eerste jaar heb ik, samen met anderen, enerzijds een groep christelijke jongvolwassenen bijeengehaald, voornamelijk kunstenaars, om te experimenteren met een andere manier om de kerk – dat wil zeggen: het samenkomen van christenen, de eredienst – te beleven. Anderzijds heb ik me persoonlijk in het lokale verenigingsnetwerk begeven. Na dit eerste experimentele (en gekunstelde) jaar, met altijd parallel daaraan een traject van theologische studies en van onderzoek naar andere modellen van kerkzijn, heb ik, samen met de collega's van de BEZ, het project 'in het echt' opgestart: de installatie van een nieuwe christelijke alternatieve gemeenschap L' Autre Rive ('De Andere Oever') in Gembloux.

We hebben Gembloux niet zo zeer 'uitgekozen': het is eenvoudigweg onze stad, ons levenskader, ons netwerk. We hebben lijsten gemaakt van onze vrienden, christenen of niet, maar binnen de omtrek van de regio. We hebben ons vanaf het begin eraan gecommitteerd geen 'schapen te stelen' van andere gemeenschappen. Er zijn in Gembloux onder meer katholieke kerken, een protestantse kerk en een pinksterkerk. We hebben hen opgezocht om onze droom van een 'andere' gemeenschap, van een 'andere' eredienst, met hen te delen. We hebben hen uitgenodigd om ons advies te geven en ons te komen helpen om samen een en ander te ontdekken.

Alles was gericht op de kerk of, om het 'alternatiever' te zeggen, op 'de gemeenschap van de volgelingen van Jezus', op een alternatief gemeenschapsleven – opnieuw doordacht, bewust of tamelijk intuïtief. Het belangrijkste werktuig om aan de binnenkant een nieuw kerkelijk leven te ontwikkelen was het opnieuw uitvinden van de eredienst: meer familiaal, geïntegreerd in de cultuur en met inbreng van de deelnemers. Het ging ons om een eredienst die van ballast ontdaan was, die ingebed is in het echte leven, zonder 'godsdienschtig' gebouw, rondom een

gedeelde maaltijd, enzovoort. Die nieuwe diensten – eenmaal per maand gedurende het eerste jaar, vervolgens halfmaandelijks vanaf het tweede jaar – werden belegd rond een duidelijke en breed gedragen liturgie die was opgebouwd zoals het script van een film met een scenario: een scenario van gemeenschappelijke groei, van een narratief dat gezamenlijk ontdekt moet worden. Het was de bedoeling dat deze diensten engagerend zouden zijn, holistisch, als een gastvrije en vrolijke familiebijeenkomst.

Een van de grootste veranderingen is het geheel herzien van onze wijze van preken geweest. Week na week hebben we eraan gewerkt om een nieuwe wijze van preken met inbreng van anderen te ontwikkelen. De prediker is daarbij niet meer de expert die zijn kennis aflevert aan passieve consumenten (ik overdrijf graag), maar degene die een gezamenlijke ontdekking faciliteert. Hij of zij is de (goed voorbereide) begeleider van een gemeenschappelijk verkenningproces. Deze participatieve wijze van preken droeg niet alleen bij aan het begrijpen van Gods boodschap op een ander niveau, maar droeg bovendien bij aan een radicalere betrokkenheid bij het in praktijk brengen daarvan.

Dit nieuwe model sprak in het bijzonder de ‘teleurgestelden’ in de kerk aan: de trouwe christenen die van Jezus houden maar niet meer van het kerkelijk systeem, die moegestreden zijn omdat er maar weinig veranderde of omdat hun totale inzet weinig impact had. Maar het sprak ook degenen van buiten aan: hen die geen of weinig contact met de kerk hadden maar nu een gemeenschap ontdekten met een authentiek geloof dat aansloot bij en relevant was voor hun leven. Al heel snel brachten we een veertigtal personen bijeen.

Onder die eerste deelnemers bevonden zich vrienden, gekomen om ons te bemoedigen en dit ‘bizarre’ experiment te verkennen – zij zijn niet gebleven. Er waren ook enkele vrienden die met ons wilden leren met het doel onze ontdekkingen later in hun eigen context te reproduceren. Na vijf jaar samen leren hebben we hen begeleid om een nieuwe alternatieve gemeenschap te beginnen in Hannut. Wat de lokale bewoners betreft: er ontstond uit hen een vaste kern, die groter werd door hoofdzakelijk bekeringen en herverbintenissen van op drift geraakte christenen. Vandaag de dag hebben wij nog altijd een veertigtal deelnemers; de meerderheid daarvan is betrokken als volgelingen van Jezus. De covidpandemie heeft het aantal deelnemers niet verminderd.

In onze pogingen om het effect op de seculiere samenleving aan de buitenkant te vergroten, zowel het effect van mijn persoonlijke betrokkenheid bij het sociaal-culturele netwerk van de stad als het effect van onze nieuwe gemeenschap, bleef de kerk het brandpunt. Als eerste heb ik alle sociaal en cultureel werkers opgezocht om hun mijn droom uit te leggen: een nieuwe (‘alternatieve’) vorm van kerkzijn, die zich niet zou ontwikkelen in de marge van het sociale leven, maar daarin geïntegreerd zou zijn, samenwerkend, participierend, ten dienste van het algemeen welzijn. Ik heb zelfs eenieder van hen gevraagd om hun advies voor het opnieuw doordenken van deze externe betrokkenheid van de kerk. Dat heeft ook andere gelovigen ertoe gebracht zich persoonlijk te verbinden aan verscheidene organisaties, zelfs aan het politieke leven. Wij hebben aldus die ‘geïncarneerde evangelisatie’ ontdekt en in praktijk gebracht die David Fitch beschrijft als de onmisbare ‘gelovige presentie’ van de volgelingen van Jezus in het hart van de maatschappij.⁴ In plaats daarvan dat wij degenen van buiten ‘bij ons thuis’ als gastheren dienen, raken we als genodigden bij hen betrokken, ‘bij hen thuis’, en voegen we ons naar hun context.

Vervolgens hebben we enkele van deze organisaties uitgenodigd in onze diensten om naar hen te luisteren, hen te bemoedigen en hen te ondersteunen. Met andere hebben we samengewerkt (of werken we samen tot op de dag van vandaag) aan gemeenschappelijke projecten: voor het milieu, het maatschappelijk werk, de cultuur, enzovoort. Dat heeft voor ons deuren geopend die niet alleen onverwacht waren, maar ook onverhoopt. Zo wordt bijvoorbeeld ons zomerse kindergroepswork in een probleemwijk van de stad al meerdere jaren gesubsidieerd door de overheid, omdat het de sociale cohesie bevordert.

⁴ David E. Fitch, *Faithful Presence*, Downers Grove 2016. In het Nederlands: *Merkbaar aanwezig. Zeven disciplines die de kerk vormen voor missie*, Apeldoorn 2018.

Zonder enig gebouw en met zeer weinig structuren heeft onze 'alternatieve christelijke gemeenschap' een reputatie opgebouwd van geloofwaardigheid, met een achting door en een zichtbaarheid voor anderen die ik nooit eerder had gekend.

Uiteindelijk de organische kerk

Wij hadden dus zeker ons doel bereikt: relevant zijn, naar binnen toe en naar buiten toe. Maar beetje bij beetje openbaarde zich een onverwacht effect, als een gebeuren op de achtergrond. De ware relevantie was niet die wij hadden verwacht. De combinatie van een vernieuwde eredienst en een integratie als 'genodigde' in de samenleving had een dubbel effect.

Op het eerste niveau was het effect op de mate van christelijke betrokkenheid – en trouwens ook op het niet betrokken zijn – evident. De nieuwe liturgische benadering, vanuit een scenario gericht op integratie in de cultuur, en de participatieve wijze van preken, heeft een veel radicalere, persoonlijke en collectieve toe-eigening mogelijk gemaakt van de boodschap van God en het in praktijk brengen daarvan. Enkele malen was deze zó radicaal, dat het sommigen ertoe bracht zich terug te trekken. Maar zelfs toen heeft de familiale gastvrijheid het mogelijk gemaakt om vriendschappelijke relaties in stand te houden met hen die het optrekken met Jezus opgaven. De effectiviteit van de externe relevantie is nog evidenter zichtbaar in de relaties met andere organisaties, met de stedelijke overheidsdiensten, de mogelijkheden tot samenwerking, zelfs de financieringen.

Maar hoe meer wij dit nieuwe kerkmodel, waar wij vanaf het begin naar streefden, ontwikkelden, des te meer zagen wij *een ander niveau* van effectiviteit: in het karakter, in het persoonlijke profiel van de christenen. Zij werden echte volgelingen. Hun profiel verschilde van het typische profiel dat wij tot dan toe kenden. De wijze waarop wij het model hadden vormgegeven, bracht een individuele en collectieve transformatie voort. De participatie in het hart van onze diensten bracht geen consumerende christenen voort, maar leverde verkenners op van de boodschap van God, en dat ging verder dan alleen de georganiseerde ontmoetingen. De volgelingen werden bekwaam om zelfstandig de Schriften te onderzoeken of om contact met elkaar te zoeken om dit of dat aspect van de praktijk van hun christelijke leven te bespreken. Door de bewust betoonde gastvrijheid ontwikkelde zich (zelfs zonder ledenlijst) een diep gevoel van familiale betrokkenheid op elkaar, die verder ging dan het gezamenlijke ontbijt tijdens de samenkomst. De volgelingen waren geen leden van een christelijke club, maar van een nieuw gezin, waarin men elkaar steunde en bemoedigde, van maandag tot en met zondag.

De integratie in de samenleving heeft onze blik op de wereld veranderd, alsmede onze houding naar tijdgenoten. Het was alsof wij onze menselijkheid hadden teruggevonden. Zij waren niet langer schietschijven van de evangelieverkondiging, maar vrienden onderweg, 'nog-niet volgelingen' (om nogmaals een term te noemen die Fitch graag gebruikt). Trachtend een kerkelijke cultuur links te laten liggen om het leven van de volgeling vlees en bloed te laten worden in de hedendaagse cultuur, zijn wij medereizigers geworden van 'hen van binnen' en 'hen van buiten'. We werden medereizigers in plaats van wettische mensen of apologeten die de confrontatie aangaan.

Dit tweede niveau van effectiviteit heeft aan belang gewonnen. Ons fundamentele doel is niet meer om een nieuw alternatief kerkmodel te vinden als een nieuw recept dat toepasbaar is in alle contexten. Ons doel is om de essentiële principes te onderscheiden en die bewust naar onze georganiseerde praktijk te vertalen, om aldus het belangrijkste voort te brengen: een organische transformatie van de mensen, binnen en buiten. Na veel reflectie en verscheidene pogingen hebben we die principes tot vier teruggebracht: integratie – groei – gemeenschap – participatie.⁵ Zij zijn de evaluatiesleutel geworden van al onze georganiseerde activiteiten, maar ook van de organische doorwerking daarvan. Inderdaad, dat heeft het belang van de georganiseerde kerk niet weggenomen; zij is, integendeel, nog bewuster in beeld, maar dan wel ondergeschikt aan de eis van de organische transformatie.

⁵ Zie mijn boek *Kerk zonder muren*, deel 2: 'Een teruggevonden identiteit'.

Een verschuiving van brandpunt

Toen ik mijn eerste cursus over dit onderwerp voor een bijbelschool voorbereidde, besepte ik dat het proces dat deze basisprincipes had voortgebracht, ons in feite een uitweg had geboden uit het keurslijf van de kerkelijke institutionalisering. Nogmaals, onze geschiedenis achterstevoren lezend, besef ik dat dit institutionele deconstructieproces deze openbaring had gebracht, waarbij de sleutel tot dit bewuste proces van herschikking de waarom-vraag was. Ik had mijn leven als beroepskracht in de kerk doorgebracht met het stellen van de hoe-vraag, om effectiever te zijn in mijn evangelisatiearbeid, in mijn prediking, in mijn leiderschap... Maar om dieper te gaan, nog dieper, tot het doel dat aan onze vragen voorafgaat, moest ik het 'waarom' aandurven. Waarom preek ik? Waarom organiseren we evangelisatie-activiteiten? Waarom plaatsen we de stoelen (of de banken) in rijen? Waarom ondersteunen we hoofdzakelijk christelijke zendingsposten? Waarom? Waarom? Ja zelfs: is er een waarom achter alle waaroms?

Mijn persoonlijke conclusie – u bent vrij om die af te wijzen – is dat het antwoord van het institutionele model begon met 'omdat de kerk ...', terwijl het had moeten beginnen met 'omdat de mensen ...'. Preekte ik 'ex cathedra' opdat de mensen de boodschap beter zouden begrijpen, zouden kunnen integreren en toepassen, of om hen 'onder controle' te houden en afhankelijk? Is het werkelijk zo belangrijk onze kleine kerkelijke tradities te bewaren, ook al zijn ze niet te volgen door de mensen van buiten? Uiteindelijk bleken de herontdekte principes een reactie te vormen op de waarden van een institutioneel model. We verplaatsten het brandpunt van de kerk naar de mensen. De integratie van de volgelingen in de samenleving was een reactie op het isolement van de kerk, op een kerk die in een bubbel zat, die los van de wereld stond. De groei van eenieder in diens eigen ritme en met heel zijn persoon – zonder Christus, richting Jezus of met Jezus; individueel en collectief – is in de plaats gekomen van het massale, confronterende evangeliserende of een wettisch optreden van de kerk. De familiale band, intens persoonlijk en collectief tegelijk, heeft het 'horen bij' (en het niet horen bij) de club achter zich gelaten en het verlangen aangewakkerd om in het gezin opgenomen te worden. De holistische en betrokken participatie heeft het consumentisme van de vaste klantenkring (nagenoeg) uitgewist. Nogmaals, ik overdrijf hier en gebruik een karikatuur om mijn woorden te onderstrepen; veel kerken zijn niet zóver gecorrumpeerd door de institutionalisering.

De verschuiving van het brandpunt, van de kerk naar de mensen, heeft zich naar buiten toe gemanifesteerd – toen niet opzettelijk, maar achteraf wel zichtbaar – in de visiewijziging van onze zendingsorganisatie, toen zij muteerde van Mission Évangélique Belge in VIANOVA. Wij zijn overgegaan van 'een missionair team gewijd aan de opbouw van de kerk van Jezus Christus in België' naar 'een beweging van geïntegreerde gemeenschappen van volgelingen van Jezus'. Ik had dat nog niet eens opgemerkt op het ogenblik zelf!

De ontwikkeling is daar niet opgehouden. Men deed een beroep op mij om nieuwe projecten te begeleiden. Wij misten echter een strategie om de focus te verleggen van het georganiseerde naar het organische, een strategie die vertaald zou kunnen worden naar welke context dan ook. Het zoeken daarnaar heeft een ander scharnierpunt aan het licht gebracht, dat uiteindelijk zin en evenwicht zou geven aan al het overige. Maar eerst werden de drie scharnierpunten opgetekend, die heel onze strategie samenvatten:

- De betrokkenheid op de wereld: nadenken en zich vrijwillig verbinden aan de wereld, met het doel blijf te geven van de liefde van God door onze daden van dienstbaarheid;
- het proces van het vormen van de volgelingen: nadenken en zich vrijwillig verbinden aan het begeleiden van ieder, christen of niet, op diens geloofsweg;
- het bijeenbrengen in gemeenschappen: opnieuw uitdenken van ruimtes van organische groei, van collectieve vooruitgang voor de volgelingen van Jezus.

Toen ik de verschillende praktische implicaties van deze drie engagementsgebieden in kaart trachtte te brengen, begon ik bij de centrale plaats van mensen, christenen of niet. Maar al snel begon een vraag mij te ontregelen: zijn wij het, de mensheid, die het middelpunt vormen van het project van God voor de wereld en voor de kerk? Dat lange proces van experimenteren en

nadenken had steeds sterker de noodzaak van onze afhankelijkheid van God benadrukt. Het ging om zijn werk, zijn missie (*missio Dei*), zijn beweging (*motus Dei*). Wij konden daar slechts bij aansluiten als medewerkers van God, meegaan in zijn beweging, als pelgrims op reis op deze aarde. Elk toepassingsgebied van onze strategie moest daarom steunen op die 'missio Dei', die 'motus Dei' integreren. Onze betrokkenheid op de samenleving kwam dan in aanraking met het daaraan voorafgaande optreden van God. Het proces van discipelen maken werd het begeleiden bij het transformerende werk van God door zijn Geest. Het bijeenbrengen in gemeenschappen werd een zichtbare uiting van het gezin van door de Vader aangenomen kinderen.

Als wij, mannen en vrouwen die geschapen zijn naar zijn beeld, werkelijk het voorwerp zijn van Gods bemoeienissen, dan zijn wij dus niet het centrale brandpunt van zijn project. Wij moeten niet in ecclesiologische of humanistische termen nadenken over het plan van God en de rol die wij daarin spelen, maar ons redeneren opnieuw centreren rondom het Rijk van God. Dat is een onderwerp dat nog weinig uitgewerkt is, vooral in relatie tot evangelisatie, zending of de ecclesiologie. En toch, hoe meer we erover nadenken, des te meer zien we het terug in het Nieuwe Testament. Hoe meer we het integreren, des te meer blijkt het zin te hebben als centraal brandpunt van elk handelen, in onze betrokkenheid op de wereld, in onze groei als volgelingen en in ons bijeenbrengen in de kerk:

- Ons betrokken zijn op de samenleving wordt een (dubbel) betrokken zijn als burgers: van het Koninkrijk van God in deze wereld. Het is het Koninkrijk van God dat toegankelijk wordt voor allen die geschapen zijn om er deel van uit te maken.
- Ons proces van de vorming van volgelingen wordt een toegangsdeur tot het Koninkrijk van God door het evangelie van Jezus (het goede nieuws van het Koninkrijk) en het leren over het leven in het Koninkrijk.
- Het opnieuw uitdenken van de ruimtes om volgelingen bijeen te brengen wordt het experimenteren met het gemeenschappelijke leven van het Koninkrijk, nu reeds hier beneden.

Een nieuw raster bij het (her)lezen

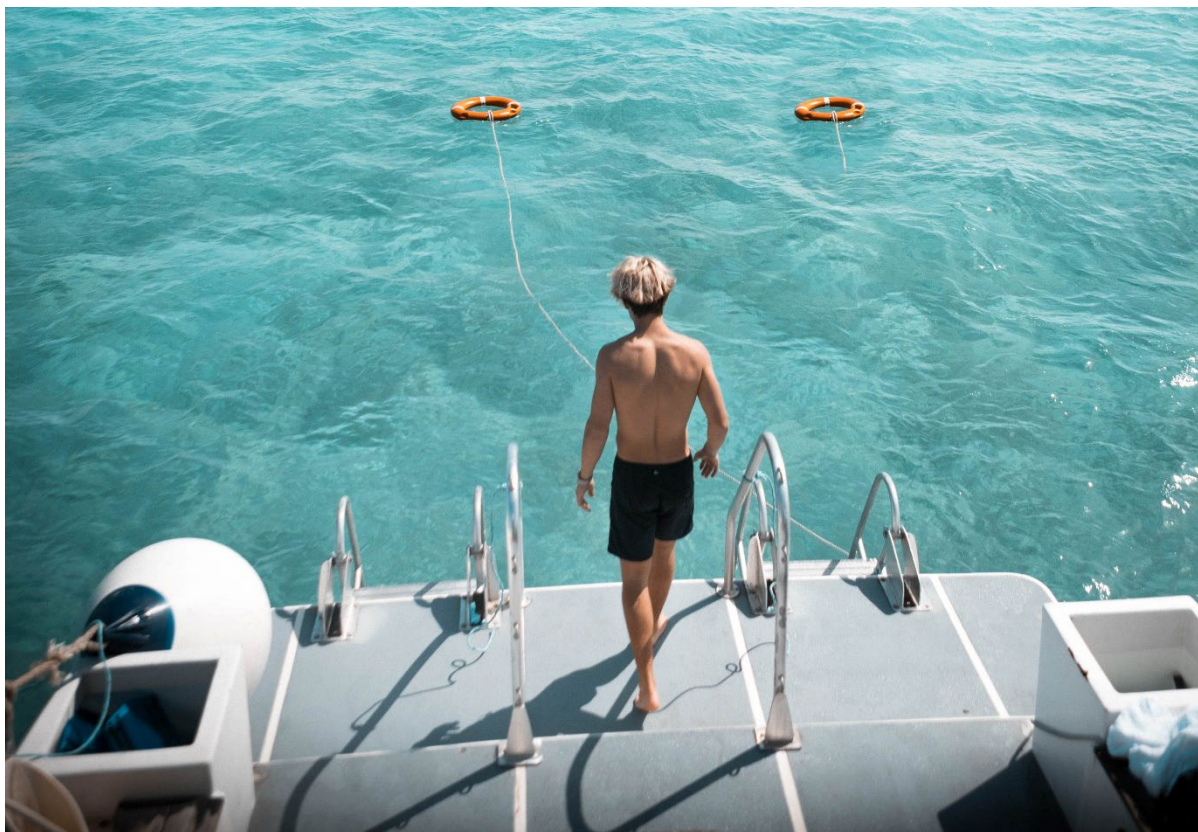
En zie, nu zit ik weer, zoals geheel in het begin, een nieuw verhaal te schrijven vanuit een nieuw denkkader. Misschien zou ik het herlezen opnieuw in omgekeerde richting moeten aanvagen, nog een keer, maar dan vanuit dat nieuwe kader van het Koninkrijk van God. Zeker is dat we dit nieuwe hoofdstuk zullen schrijven met een vernieuwde woordenschat die de centrale plaats van het Koninkrijk integraal verwerkt. We beseffen nog maar nauwelijks wat deze heroriëntatie van onze bezinning impliceert, maar hebben wel het gevoel dat we er dit keer zijn. We zijn aangeland bij het hart van alles. Rest ons om er steeds bewuster naar te leven.

Eric Zander is directeur van VIANOVA, auteur en docent missionaire ecclesiologie (Genève, Parijs) E: eric.zander@vianova.be

L'Autre Rive: uit de boot durven stappen

Gedachten bij een experiment

– door Nadine van Hierden en Sake Stoppels –



Foto, bijgesneden: Jack Delulio (Unsplash)

WEGEN TOT VERNIEUWING 31 PRAKTIJKBERICHTEN UIT GEMEENTE EN PAROCHIE

REFLECTIE

Toen we in onze burgerlijke gemeente een nieuwe burgemeester kregen, maakte hij op een aantal zondagochtenden een rondje langs alle kerkdiensten. Een mooi gebaar dat op prijs werd gesteld door de gemeenten en de parochies. De kerken bleken nog niet uit beeld te zijn bij de nieuwe burgemeester. Deze herinnering schoot me (SS) weer te binnen bij het lezen van het boek van Éric Zander. Daar ging het net iets anders. De burgemeester van Gembloux schreef het woord vooraf voor dit boek. Dat laat iets zien van de publieke waardering voor deze kleine geloofsgemeenschap in deze plaats. Wat me trof, waren zijn woorden bij het vijfjarig bestaan van de gemeenschap. Hij was voor het eerst aanwezig in een viering: 'Dit is de eerste keer dat ik jullie samen zie, maar ik ken jullie al, want overal in de stad hoor ik het goede dat jullie doen.'⁶ Het is bijna een echo van wat we lezen in Handelingen over de eerste gemeente: 'Ze loofden God en stonden in de gunst bij het hele volk' (Hd. 2:47). In Handelingen volgt daarop de mededeling dat de Heer dagelijks mensen toevoegt aan de gemeente. Dat gebeurt in Gembloux niet. De geloofsgemeenschap blijft zeer bescheiden qua omvang, maar wel gaat er een goed gerucht rond. Dat is bepaald niet niks in een tijd waarin de kerk er slecht opstaat voor veel mensen.

⁶ Éric Zander, *Kerk zonder muren. Samen met Jezus onderweg* (Zaventem 2021), 139.

Het is de derde keer dat we met deze rubriek in het buitenland belanden. Eerder waren we in de VS (aflevering 14, *Geestkracht* 2012) en in Engeland (aflevering 16, *Geestkracht* 2013). Nu dus in het Franstalige deel van België. Ook binnen de Waalse rooms-katholieke volkskerkelijke samenleving zijn er pogingen om tot vernieuwing te komen. Geografisch gezien is Wallonië dichtbij, maar mede door het Frans als voertaal is er vaak weinig zicht op de kerk in dit deel van België. Daarom is het goed aandacht te besteden aan l'Autre Rive als pionierende gemeenschap.

In dit evaluerende artikel gaan we in op een aantal aspecten van haar functioneren. Daarbij maken we ook gebruik van het boek dat Zander schreef. Het biedt ons de mogelijkheid iets concreter te worden in onze evaluatie. In zijn artikel kon Zander immers ook veel niet zeggen. We stippen een aantal thema's aan. Allereerst staan we stil bij de erkenning van Zander van de vruchteloosheid van zijn inzet. Dit falen drukt hij niet weg. Vervolgens gaan we naar het *Missio Dei*-concept dat Zander en zijn gemeenschap erg geholpen heeft om op een nieuwe manier gemeente te zijn. In l'Autre Rive wordt niet meer klassiek gepreekt. Dat is een derde aandachtspunt: hoe kijken we aan tegen de prediking? Een vierde punt is de verbinding met andere plaatselijke kerken: in Gembloux nemen ze in de beginfase op dit punt opmerkelijke stappen, maar hoe gaat het dan verder? Tenslotte staan we stil bij het aangekondigde vertrek van Zander uit de gemeenschap: wat zal dat met haar doen?

Erkenning van falen

In het begin van zijn artikel blikt Zander terug op zijn missionaire 'loopbaan'. Dat is er eentje met veel teleurstelling en frustratie. Klassieke patronen en middelen werken niet meer. Als mensen al worden bereikt, verandert er niet zo gek veel in hun leven. Ook de kerk als geheel komt niet uit de verf als manifestatie van het Koninkrijk. Het is goed dat hij van zijn hart geen moordkuil maakt. De erkenning van vruchteloosheid, falen en crisis is bij hem uiteindelijk de opmaat voor het verzetten van de bakens. In zijn boek schrijft hij dat er wanhoop nodig is om te kiezen voor een onbekende weg. Wanhoop kan een geschenk van God zijn om nieuwe wegen te gaan, om een nieuw en begaanbaar pad 'door de zee' te ontdekken – of beter: te ontvangen.⁷

Niet alle voorgangers zullen de diepe wanhoop kennen die Zander heeft gekend. Maar het kan niet anders of elke voorganger en elke leidinggevende in de kerk moet iets van deze teleurstelling en vermoeidheid (her)kennen. Het is goed dat niet te verbloemen, maar het (biddend) te delen in de eigen kring. We kunnen het ons in de kerk niet meer permitteren mooi weer te blijven spelen. De weg naar vernieuwing loopt tenminste ook langs het punt waarop we de ruimte hebben om te constateren dat het oude niet meer werkt. En om iets nieuws op te bouwen, moet je ook durven slopen.⁸ Zander spreekt in zijn artikel in dit kader van een 'institutioneel deconstructieproces'. De theologische motivering daarvoor ligt mede in de ontdekking van missie als *missio Dei*. Daarover nu wat meer.

Bekering richting de *missio Dei*

Zander is opgegroeid met het aloude missionaire adagium waarin mensen worden opgeroepen zich te bekeren. De 'Grote Opdracht' uit Mattheüs 28 ligt aan de basis van deze kerkelijke zending. Hij ontdekt echter dat hier sprake is van een sterke en ongezonde reductie. Niet-gelovigen worden 'missionaire schietschijven' en het succes van campagnes moet vooral worden afgemeten aan het aantal bekeerlingen. Interesse in de context is er in deze benadering nauwelijks, en feitelijk ook niet nodig. Zander komt tot een ingrijpende heroriëntatie. Het klassieke denken in termen van de *missio ecclesiae* wordt vervangen door het denken in termen van de *missio Dei*. Het accent komt te liggen bij God zelf. Hijzelf is de primaire missionaris. In de zending van zijn Zoon, Jezus Christus, vindt dat een hoogtepunt. De met Pinksteren uitgestorte Geest

⁷ Zander, *Kerk zonder muren*, 28, 31.

⁸ Hoogleraar transitiekunde Jan Rotmans noemt in zijn boek *Omarm de chaos* (2021) 'de sloper' als een van de noodzakelijke typen veranderaars.

van Christus zendt vervolgens de gemeente de wereld in om getuige te zijn van de missie van God.⁹ Dus niet van haar eigen missie!

Deze ingrijpende transformatie binnen het missionair-theologische denken heeft ook grote praktische consequenties. We zien dat bij Zander. De wereld ligt niet slechts ‘verloren in schuld’, maar is ook een vindplaats van de Geest die mensen ook buiten de kerk aanstuurt en aanvuurt om tekenen van het Koninkrijk op te richten. De Geest gaat vóór de kerk uit, ze gaat niet van haar uit. De geloofsgemeenschap zoekt naar verbinding. Zander spreekt over de eigen gemeenschap als ‘medereizigers’, zowel van mensen ‘binnen’ als ‘buiten’. Dat betekent onder andere dat het aantal bijeenkomsten binnen de gemeente beperkt wordt tot maximaal één per week. Daarbij wisselen centrale vieringen en huiskamergroepen elkaar af. Je kunt nu eenmaal geen ‘medereiziger’ zijn van mensen ‘buiten’, als al je tijd gaat zitten in binnengemeentelijke bijeenkomsten en activiteiten. Voorgangers moeten hun werk in de gemeente combineren met seculier werk, schrijft hij. Zo ontwikkelen ze een antenne voor ‘het gewone leven’ en worden ze geloofwaardiger. Ze drukken ook minder op de begroting van de gemeenschap. De gemeente in Gembloux heeft geen eigen gebouw, maar maakt gebruik van privé-ruimten en openbare ruimtes, zoals een school of een cultureel centrum. Ook dat reduceert de interne begroting en maakt geld vrij voor haar dienst aan de omgeving.¹⁰

Bij dit alles benadrukt Zander dat de gemeente niet primair de gemeenschap is die gastvrijheid verleent aan anderen. Ze is geroepen zelf gast te worden, zelfs als ze daarbij volgens de spelregels van de ander moet spelen.¹¹ Het gaat Zander hier om ontlediging (*kenosis*) in het spoor van Christus zelf. De *missio Dei* doet echt iets met de christelijke gemeente en is dus veel meer dan een modieuze missionaire term. Het is momenteel *bon ton* om te denken en te spreken in termen van de *missio Dei*, maar we realiseren ons lang niet altijd van welke omkering hier sprake is en welke consequenties dit heeft – of zou moeten hebben – voor het functioneren van de kerk.¹² De Waalse geloofsgemeenschap kan ons op dit punt helpen.

Niet meer preken?

In l’Autre Rive wordt niet meer op de klassieke wijze gepreikt. Het bezig zijn met de Schriften is in Gembloux echt een gemeenschappelijke zaak geworden. Dat geldt ook voor de lofprijzing die niet meer wordt uitbesteed aan ‘het lofprijzingsteam’. Participatie is een grondwoord in de gemeenschap. Zo kan worden voorkomen dat de gemeenschap uiteenvalt in geestelijke producenten en consumenten. Iedereen kan bijdragen, ook mensen die zich geen leerling van Jezus zouden willen noemen. Zander vraagt zich dan ook af waarom we zo sterk vasthouden aan de ene mens – al dan niet met de nodige scholing – die wekelijks een toespraak houdt. Hij gelooft daar niet (meer) in. In het boek gebruikt hij daarvoor beeldtaal. Hij wil mensen niet uitnodigen te komen eten in het kerkrestaurant, maar hij neemt ze mee naar de keuken waar ze samen een kookworkshop volgen met inbreng van eigen ingrediënten. Zo kunnen ze op een later moment ook voor hun burens koken.¹³ Zijn eigen rol is die van facilitator.

Dit is een spannend pleidooi, zeker nu we juist nu boeken zien verschijnen die de preek in de schijnwerpers plaatsen en er een goed woordje voor doen.¹⁴ Hoe vormend en opbouwend is de

⁹ Het *missio Dei*-concept wordt uitvoerig besproken in hoofdstuk 6 in Jan van ‘t Spijker e.a. (red.), *Betrokken in Gods missie. Basisboek missiologie*, Utrecht 2023 (verschijnt in het voorjaar)

¹⁰ Zander, *Kerk zonder muren*, 218-221.

¹¹ Dit doet denken aan Lukas 10:3-8, waar de uitgezonden ‘zeventig anderen’ (10:1) door Jezus worden geïnstrueerd om gastvrijheid te aanvaarden en zich afhankelijk van anderen op te stellen door geen beurs, reiszak of extra sandalen mee te nemen (10:4).

¹² Jan van ‘t Spijker vraagt hier in zijn dissertatie aandacht voor. De theologische *mind shift* richting de *missio Dei* zal moeten doorwerken in de ecclesiologie, in de kerkorde en in het praktische functioneren van de kerk als geheel en van de afzonderlijke plaatselijke gemeenten. Zie Jan van ‘t Spijker, *To Participate in God’s Mission. Looking for an ecclesial structure to be a witnessing church*, Utrecht 2021

¹³ Zander, *Kerk zonder muren*, 315.

¹⁴ Kees van Ekris, *Dialogo, dans en duel. Preken voor tijdgenoten* (Utrecht 2022); Paulien Vervoorn, *Zin in preken. Wekelijkse inspiratie voor (s)prekers* (Utrecht 2022); Annemarie Roding-Schilt en Theo Hetteema, *Basisboek voor preken* (Houten 2022).

preek eigenlijk? Zetten preken echt zoden aan de dijk als het gaat om discipelschap of zijn daarvoor andere plekken veel vruchtbaarder? Daar is eigenlijk helemaal niet zoveel over bekend. Wat wel bekend is, is dat we van 'zelf doen' gemiddeld genomen veel meer leren dan van luisteren. Bekend is de zogenaamde *Cone of Experience* van Edward Dale, een Amerikaanse onderwijskundige. Volgens hem onthouden we:

- 10% van wat we lezen
- 20% van wat we horen
- 30% van wat we zien
- 50% van wat we horen en zien
- 70% van wat we met anderen bespreken
- 80% van wat we evalueren en nabespreken
- 90% van wat we anderen uitleggen.¹⁵

Deze percentages zijn niet ontleend aan grondig wetenschappelijk onderzoek, maar intuïtief kunnen we ons er wel iets bij voorstellen. Als we de cijfers toepassen op de preek, dan is het uiteraard de vraag of 'onthouden' hier het centrale beoordelingscriterium is. Soms is één zinnetje uit een preek dat echt binnenkomt, immers al genoeg om een heel mensenleven om te gooien. Maar toch, de cijfers zijn bepaald niet ondersteunend voor de gangbare preekpraktijk. In dat opzicht heeft Zander het gelijk aan zijn kant. We mogen wel constateren dat de preek in zijn eentje doorgaans niet veel klaarspeelt. Er zal interactie omheen moeten zijn. Veel gemeenten zullen de prediking niet willen missen, maar het is wel zaak daarbij systematisch na te denken over een interactieve inbedding van de verkondiging in andere momenten in het functioneren van de gemeente. Er zal iets van dynamiek en uitwisseling moeten zijn tussen de prediking en andere plekken in het leven van de gemeente.

Verbinding met andere kerken?

Het ontstaansverhaal van l'Autre Rive doet denken aan de beweging van Fresh Expressions, waarvan de eerste kiemen ontstonden in de jaren '90 in het Verenigd Koninkrijk. Ondertussen heeft deze benadering van christelijke gemeenschapsvorming ook voet aan de grond gekregen op Belgisch grondgebied. De Vlaamse Liesbeth Pulinx promoveerde in 2017 op een onderzoek naar mogelijkheden die de Fresh Expressions beweging biedt voor de Rooms-Katholieke Kerk in Vlaanderen.¹⁶ De context van waaruit zij vertrekt (Vlaanderen, de geïnstitutionaliseerde Rooms-Katholieke Kerk) lijkt vrijwel tegengesteld aan die van Zander, maar hun verlangen is vergelijkbaar: ingeschakeld worden in de *missio Dei* in België, opdat mensen Jezus leren kennen en gaan volgen. De auteurs verwijzen niet naar elkaar, maar ons vermoeden is dat zij elkaar kunnen aanvullen. Dat illustreren we met onze volgende opmerking.

Een belangrijk vertrekpunt bij de ontwikkeling van Fresh Expressions is het 'viervoudig luisteren' met het oog op gemeenschapsvorming: luisteren naar je eigen roeping, naar God, naar de context en naar de lokale (ook wel vertaald als bredere) kerk.¹⁷ Over de eerste drie hebben we al geschreven. Nu staan we stil bij de vierde. Het valt ons op dat Zander niet veel schrijft over relaties van l'Autre Rive met andere kerken ter plaatse of in de regio. Aanvankelijk zijn zij zeker in beeld: als referentiekader om juist 'anders' kerk te willen zijn. En ook als collega-gemeenschappen onder wier duiven men niet wil schieten. Zander beschouwt andere kerken en gemeenten in de beginfase van l'Autre Rive ook als adviseurs en meedenkers. Gelovigen die behoren tot een andere geloofsgemeenschap in Gembloux worden actief uitgenodigd om hun inzichten te delen en het 'autre' van deze nieuwe gemeenschap mee te helpen vormgeven. Dat is een mooi staaltje van verbinding zoeken, dat we in de kerkelijke praktijk helemaal niet zoveel tegenkomen, maar – afgaande op het artikel – lijkt het er op dat deze relaties na deze fase wat minder belangrijk worden.

¹⁵ <https://www.lubor.nl/wat-onthouden-mensen> (geraadpleegd 22 november 2022).

¹⁶ Liesbeth Pulinx, *Een 'mission (im)possible' voor de kerk. Uitdagingen voor de rooms-katholieke kerk in Vlaanderen vanuit hedendaagse missionaire inzichten* (Leuven 2017).

¹⁷ Michael Moynagh, *Church for Every Context* (Londen 2012), 438.

De vraag naar ecclesiologische inbedding van l'Autre Rive lijkt voor Zander minder relevant: de aandacht moet niet naar interne kerkelijke structuren, maar is nodig voor de opbouw van externe, maatschappelijke relaties. Toch menen wij dat het belangrijk is om deze vraag wel op tafel te leggen: welke mogelijkheden zijn er om relaties van dialoog en samenwerking tussen kerkplekken in Gembloux aan te gaan? In onze visie hebben meer pionierende, organische geloofsgemeenschappen de meer traditionele parochies en geïnstitutionaliseerde gemeenten net zo nodig als omgekeerd het geval is,¹⁸ al was het maar om te voorkomen dat één van beiden doorschiet in een uiterste vorm die tot sektarisme kan leiden. Hoe helpend is de soms karikaturale tegenstelling tussen beide? Michael Moynagh wijst erop dat ook in het Nieuwe Testament relaties tussen zeer uiteenlopende kerkplekken noodzakelijk zijn voor de groei van de kerk.¹⁹ Al zijn die relaties niet zonder spanning, ze maken mild en nederig. Ze helpen om een brede blik te houden op de *missio* en de *motus Dei*. Het rijk Gods kan evenzeer zichtbaar worden in de *deconstructed* gemeenschap die zich via voedselbank en kinderwerk inzet voor het goede van de stad, als dwars door de verrotting van de geïnstitutionaliseerde kerk met haar eeuwenoude kathedraal op het marktplein.²⁰

Als de voorganger vertrekt...

Zander meldt tussen de regels door dat hij de gemeenschap in Gembloux aan het loslaten is om in een andere plaats een nieuwe geloofsgemeenschap te helpen ontstaan. Het wordt terloops vermeld, alsof het geen bijzonderheid is. Heeft dat misschien iets van doen met ongemak bij het innemen van een leiderschapspositie in een collectief waarin participatie als kernwoord geldt? Het is belangrijk voor leiders om de eigen rol niet te bagatelliseren, ook niet in een gemeenschap waarin leiderschap vooral gestalte krijgt vanuit het *primus inter pares*-idee. Vanuit groepsdynamisch oogpunt echter is het vertrek van een sleutelfiguur een buitengewoon ingrijpend moment. Het roept allerlei vragen op, angst zelfs. Juist met het oog op een vruchtbare verdere ontwikkeling van de geloofsgemeenschap, zal leiderschap daarom geborgd moeten worden. Dit begint bij het ruimhartig erkennen ervan: 'ik bèn leider'.²¹

Hoe zal deze separatie tussen initiator en groep verlopen? Op welke spelregels kan men eventueel terugvallen, als er problemen zouden ontstaan in de gemeenschap van Gembloux? Wie is aanspreekbaar? We schreven al vaker in deze rubriek dat de kwaliteit van iemands leiderschap vooral duidelijk wordt na zijn of haar vertrek. Recente leiderschapscrisis in Nederlandse geloofsgemeenschappen laten het belang van een goede structuur en heldere afspraken rond leiderschap zien (inclusief iets als een kerkorde). Zijn dit terechte aarzelingen van onze kant of getuigen deze vragen van al te menselijk en ecclesiocentrisch denken? Voor Zander is het duidelijk: relativeer vormen, structuren en regels. Kijk naar de mensen in plaats van naar het instituut. En vooral: houd vertrouwen, ook door het donker heen, in God – die wel wege vindt waarlangs Zijn voet kan gaan.

¹⁸ Dit wordt ook bepleit in de nota *Mozaïek van kerkplekken. Over binding tussen bestaande en nieuwe vormen van kerk-zijn* (Protestantse Kerk, Utrecht 2019; digitaal beschikbaar). Eerder onderzoek naar de verbinding tussen oude en nieuwe kerkplekken binnen de PKN liet zien dat deze lang niet altijd even gemakkelijk en vruchtbaar is.

¹⁹ Michael Moynagh, *Church for Every Context* (Londen 2012), 431v.

²⁰ Naar Rik Torfs, *De kerk is fantastisch* (Utrecht 2020). Torfs, een zeer gelovig rooms-katholiek kerkjurist, oud-rector van de KU Leuven, stelt dat het instituut 'kerk' per definitie onvolmaakt is, afhankelijk als ze is van mensen die per definitie onvolmaakt zijn (36). Hij wil ervoor waken kerk en geloof volledig met elkaar samen te laten vallen – zo'n hoge verwachting van het instituut leidt tot ontgoocheling. Het is volgens hem beter het instituut niet nodeloos op een voetstuk te plaatsen. In het verlengde hiervan ontwikkelt Torfs de zienswijze dat 'in het falen van het instituut de kracht wordt gevonden om christelijk te leven'. Het is 'een manier om de kerk, telkens wanneer haar optreden als kwetsend of ontgoochelend wordt ervaren, toch niet af te schrijven. Want humus, voedingsstof voor leven en geloof, hebben we altijd nodig' (44).

²¹ Sake Stoppels, *Vruchtbaar missionair leiderschap* (Protestantse Kerk, Utrecht 2021), 4-5. Deze bewuste erkenning ontbreekt nogal eens onder voorgangers, waardoor ze zich bijvoorbeeld ook niet snel zullen richten op leiderschapontwikkeling binnen de eigen gemeenschap. Zie https://www.researchgate.net/publication/351140563_VRUCHTBAAR_MISSIONAIR_LEIDERSCHAP

Nadine van Hierden is docent organisatiekunde bij het Centrum voor Beroepsvorming en Spiritualiteit, verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit. E: b.van.hierden@pthu.nl

Sake Stoppels is lector Theologie aan de Christelijke Hogeschool te Ede (CHE). Hij is lid van de redactie van Inspirare. E: sstoppels@che.nl